

İ.Ə.ƏHMƏDOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

(Bakı şəh., Ü.Hacıbəyov küç., 34)

ROMANS JANRI VƏ ONUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Açar sözlər: romans, miniatür, mahnı, vokal, fortepiano**Ключевые слова: романс, миниатюра, песня, вокал, фортепиано**Key words: romance, miniature, song, vokal, piano*

Qədim zamanlarda İspaniyada adətən latın mətnlərlə yazılan başqa vokal əsərlərdən fərqli olaraq ispan dilində oxunan mahnılar romans adlanırdı. Orta əsrlərdə ispan dili roman dili adlanırdı. Romans sözünün mənşəyi də buradandır. Sonralar hər hansı bir musiqi alətinin müşayiəti ilə tək səs üçün poetik mətnə yazılmış hər bir vokal əsərini belə adlandırmağa başladılar. Romansların yaradıcıları şairlər və bəstəkarlardır. Bəstəkarların özlərinin eyni zamanda həm poetik mətn və həm də musiqinin müəllifləri olması halları da məlumdur. Məsələn, Musoqorski, Borodin.

Düşüncələrin, ovqatın, hislərin iradə edilməsi üçün romanslar çox geniş imkanlar yaradır. Buna görə də lirika və insanın daxili mənəvi həyatı ilə bu və ya digər dərəcədə bağlı olan hər bir mövzu qədimlərdən bəri romansın əsas sahələrindəndir.

Konsertmeyster sinfinin proqramına məktəb mahnıları ilə bərabər romanslar da daxildir. Mahnı da romans kimi vokal əsərdir və əgər onun müəllifi xalq deyilsə, onda onun da yaradıcısı şair və bəstəkardır. İnsanın düşüncə və hisləri mahnılarda da özünün təcəssümünü tapır. Lakin romans ilə mahnı arasında müəyyən fərqlər vardır ki, konsermeyster sinfində həm müəllimlər və həm də tələbələr bundan agah olmalıdırlar.

Keçən əsrdə şəhər xalq mahnılarından çox az fərqlənən romanslar geniş yayılmışdır. Adətən onları ev şəraitində qitaranın müşayiəti ilə ifa edirdilər. Musiqi tarixinə bu cür romanslar “məişət” adı altında daxil olmuşlar (Məsələn, Varlamovun “Qırmızı sarafanı”). Klassik romanslar isə yüksək hazırlıqlı vokalistlər tərəfindən mütləq fortepiano müşayiətilə və adətən, konsert estradasında ifa olunur. Məhz bunları təxmin edərək bəstəkar romansı yaradır və buna görə də onu mahnı kimi deyil, qat-qat daha mürəkkəb bəstələyir. Mahnılar isə, əsasən, kütləvi ifanı nəzərdə tutur. Adətən mahnılarda, bir çox insanlara yaxın və aydın olan hadisələr və hislər haqqında bəhs edilir. Hər birimiz mahnı oxuyarkən elə bil ki özü haqqında, özü də xüsusilə əziz bir şey haqqında danışır. Romansda isə, adətən, söhbət bir şəxsin adından, özü də müəllif adından gedir ki, burada onun həyacanları haqqında bəhs edilir. Buna görə də, romansı vokalistdən, bir çox başqa şeylərdən savayı, rola girmək bacarığını yaxud da aktyorlar demişkən, “surəti yaşamaq” bacarığını tələb edir.

Mahnıdan fərqli olaraq romansın xüsusiyyətlərindən biri də fortepiano müşayiətinin mövcudluğudur. Mahnıda bu vacib deyildir. Xatırlayın, görün ki, müşayiətsiz mahnıları tək melodiyanı nə qədər tez-tez oxumalı oluruq. Əlbəttə, oxumağı royal müşayiət edirsə, onda səslənmə daha dolğun, zəngin və rəngarəng olur. Lakin instrumental müşayiətsiz də keçinmək mümkündür, xüsusilə də, mahnı xorla ifa olunursa. Müşayiətsiz romansın ifasını isə, adətən, təsəvvür etmək belə mümkün deyil. Romansların vokal və instrumental partiyaları öz aralarında çox sıx surətdə bağlıdır. Mahnıda ağırlıq mərkəzi onun melodiyaşdır; akkompənement var isə də, səs yalnız dəstəkləyir, tamamlayır. Romansda isə başqa cürdür. Burada həm melodiya və həm də instrumental müşayiət musiqi surətinin yaranmasında iştirak edir. Məsələn, Ü.Hacıbəylinin “Sənsiz” romansını götürək. Səs cizgiləri yavaş-yavaş aydınlaşan təsvir kimi cümlələri bir-birinin ardınca düzərək tədricən melodiyanı açır. Cümlələrin

sonluqlarında kədərlə zəifləyən səmimi, dolğun intonasiyalar, qəhrəmanın şairanə, kövrək surətini canlandıraraq ona olan iztirablı zərif hisləri çox gözəl səciyyələndirir.

Lakin akkorporiment də daha az əhəmiyyət kəsb etmir. Özünün müntəzəm, ovsunlayıcı hərəkət yeknəsəngliyi ilə o romansın bütünlüklə zərif duman pərdəsi altında romantik bir xətirə kimi səslənməsini təmin edir. Bəs Raxmaninovun “Yaz suları” romansında. Məgər bu romansı fortepiano müşayiəti olmadan təsəvvür etmək mümkündürmü? Onu diqqətlə dinləyin və o saat anlayacaqsınız ki, onun şadyana çağırışları ilə sevincli, gümrah melodiyası coşqun fortepiano passajlarının gur axınları ilə vahid bədii vəhdət təşkil edir.

Mahnı ilə romans arasında başqa fərqlər də var. Məsələn quruluşda. Biz bilirik ki, adətən, mahnılar bənd formasında yazılır. Mahnı öyrənərkən biz ancaq birinci bəndin musiqisini yadda saxlamağa çalışırıq, çünki növbəti bəndlərin hamısında sözlər dəyişir, lakin melodiya olduğu kimi olaraq qalır. Əgər mahnının nəqarəti varsa, onda biz iki müxtəlif melodiya ilə qarşılaşırıq: mövzu və nəqarət. Növbələşərək onlar bir-birinin ardınca gəlirlər. Hər növbəti bənddə mahnı mətnində sözlər yeniləşdiyinə baxmayaraq, mövzunun musiqisi dəyişməz olaraq qalır. Bəs onda nə almır? Bu o deməkdir ki, mahnıda mətn ilə musiqi arasında heç bir əlaqə yoxdur? Xeyr, belə düşünmək düzgün deyildir. Burada əlaqə vardır və o ondan ibarətdir ki, mahnının melodiyası mətnin bütün bəndlərinə xas olan ümumi ovqatı ifadə edir.

Romanslara nisbətən mahnı yazmağın daha asan olduğunu düşünmək səhv olardı. Bəzən olur ki, gözəl mahnıların melodiyaları birdən-birə yaranır. Lakin, adətən, bəstəkarlar onlara lazım olan musiqi surətini tapana qədər çox davamlı və təkidlə işləyirlər. Bunun ən parlaq nümunəsi kimi dahi Azərbaycan bəstəkarı Tofiq Quliyevin mahnılarını göstərmək olar. Bu mahnılar neçə illərdir ki, xalqımızın ən gözəl və sevilən mahnılarıdır. T.Quliyevin tapdığı melodiyalar bütövlükdə bütün mətnin əsas ideyasını çox gözəl əks etdirərək ümumi əhvali-ruhiyyəyə uyğun gəlir.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında romans janrı görkəmli yer tutur. Milli romansın təşəkkülü XX əsrin 20-ci illərinin sonu 30-cu illərinin əvvəlinə təsadüf edir. Bu janrın ilk nümunələri görkəmli Azərbaycan bəstəkarı A.Zeynallıya aiddir. A.Zeynallının az saylı romansları tematik müxtəlifliyi ilə seçilir. A.Zeynallının romansları aşağıdakı janr müxtəlifliyini təqdim edir: patriotik məzmunlu ballada – “Sərhədçi”, doğma təbiətə işıqlı – lirik difiramıb, Vətən himni – “Ölkəm”, həyatsevər, lirik monoloq “Çadra”, liriko-dramatik romans – “Sual” və müasir mövzuda – “Seyran”. A.Zeynallının romanslarında Azərbaycan musiqi incəsənəti üçün yeni olan psixoloji cəhətdən dərinləşdirilmiş qəhrəman ilk dəfə peyda olur. Klassik romans ənənələrini xalq-milli mahnıları və muğam incəsənəti ilə özündə üzvi surətdə birləşdirən A.Zeynallı romansları Azərbaycan kamera-vokal lirikasının, keyfiyyətcə yeni intonasiya-surət quruluşlu romans üslubunun bünövrəsini qoydu. Dahi Azərbaycan bəstəkarı Ü.Hacıbəyov Nizami Cəngəvinin sözlərinə “Sənsiz” və “Sevgili canan” romanslarını yaratdı ki, adətən, onlara “Qəzəl”-romanslar deyilir. Bunlar Azərbaycan kamera vokal musiqisinin əsl inciləridir.

Vokal akkompamentlərin öyrənilməsinə başlarkən unutmamaq lazımdır ki, akkompamentin çətinlik dərəcəsi heç də həmişə onun pianistik çətinliyi ilə uyğun gəlmir. Əksinə, ilk baxışdan asan görünən akkompamentlər, akkompament incəsənəti baxımından böyük çətinliklər qarşıya qoyur. Hər bir təcrübəli konsertmeyster bilir ki, şəffaf fakturalı akkompamentlər bəzən nə qədər çətinliklər törədir, onların məhz bu şəffaflığı və ifadə vasitələrinin lakonikliyi solist ilə çətinlik, dinamik, emosional cəhətdən səslənmə rəngarəngliyinin və bütövlükdə bədii surətin əksində tam uzlaşma tələb edir.

Romansın təhlilinə başlayarkən ən əvvəl aşağıdakılara diqqət yetirmək lazımdır:

1. Əsərin adına, çünki, adətən, elə əsərin adında mahnının əsas surəti açılır və bununla da ifanın üslubu və xarakteri müəyyənləşir. Məsələn: Raxmaninov “Yuxu”, Məlikov “Təəssüratlar”;
2. Temp və metronom göstəricilərinə. Müəllif göstərişlərinə uyğun olmayan tempə ifa olunan əsər tanınmaz hala düşə bilər. Temp göstəricilərinə diqqətli münasibətdən başqa bu və

ya digər hərəkətin nisbi sürəti haqqında aydın təsəvvürə malik olmaq lazımdır.

3. Açarlar. Adətən, fortepiano akkompənimentlərində adi açarlar sağ əl üçün skripka açarı, sol əl üçün bas açarı olur. Lakin bu qaydanın dəyişməzliyinə əmin olan tələblər, sağ əlin baş açarında, yaxud sol əlin skripka açarında yazıldığı halda işləri korlayır. Ona görə də açarları yalnız əvvəldə deyil, bütün əsər boyu yoxlamaq lazımdır.

4. Bütöv əsərin tonallığını və həm də rastlanan ladotonal dəyişikləri müəyyənləşdirməli.

5. Əsərin ölçüsünə və varsa, onun dəyişikliklərinə.

6. Əsərin xarakteri, ovqatı, səslənmə ahəngi də mütləq müəyyənləşdirməlidir. Romansın ifasında səslənmə xarakterinə ümumi ovqatına aid bütün müəllif qeydləri oxunmalı və həm do dinamika və aqoqika nüanslarına diqqət yetirilməlidir.

7. Forteplano partiyasında akkompəniment üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən səslərə (bas səsləri, kontrapunkt, kulminasiya səsləri, harmonik və ritmik cəhətdən vacib olan səslər) xüsusi diqqət yetirmək.

8. Əsərin pedalizasiyası böyük səylə düşünməli və işlənməlidir.

Romans üzərində işləyərkən giriş, sonluq və bütün fortepiano sololarına (başqa sözlə prelyudiya, postlyudiya və interlyudiya) böyük diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Bir akkorddan belə ibarət olmuş olsa da, girişin necə çalınmasından bütün ifanın aqibəti asılıdır. Adətən, müxtəlif not fakturaları özündə birləşdirən qarışıq növ akkompənimentlə təsadüf olunur. Lakin akkompənimentin öyrənilməsinin ilk çağlarında fakturanın hər hansı bir növünə aid, nisbətən asan akkompənimentlərdən istifadə etmək məsləhətdir. Qarşısında bir müəyyən vəzifəni görən tələbə akkompəniment növlərinin hər birinə daha yaxşı yiyələnmə bilər ki, daha sonra daha mürəkkəb və qarışıq növlərə müraciət edilə bilsin.

U.Hacıbəyov, Ə.Zeynallı, A.Məlikov, V.Adıgözəlov Azərbaycan bəstəkarlarının romansları o qədər zəngin material təşkil edirlər ki, onları cəsarətlə akkompənitorlar məktəbi adlandırmaq olar.

Ədəbiyyat

1. О работе концертмейстера. Сборник статей. М., 1979.
2. История Азербайджанской музыки. Б., 1992.
3. У.Гаджибеков. О музыкальном искусстве Азербайджана. Б.,1966.
4. Совершенствование подготовки учителя музыки на музыкально-педагогическом факультете. Сборник статей. Свердловск, 1983.

И.А.Ахмедова

Жанр романса и его особенности

Резюме

В представленной статье дается характеристика некоторых особенностей жанра романса. На примерах западноевропейских, русских и азербайджанских романсов формируются пианистические навыки у студентов в концертмейстерском классе. При этом следует учитывать технические и музыкальные возможности студентов.

I.A.Ahmadova

Romance genre and its features

Summary

The presented article describes some features of the romance genre. Examples of Western European, Russian and Azerbaijani romances form pianistic skills among students in the accompanist class. In this case, the technical and musical capabilities of students should be taken into account.

Rəyçilər: dos. K.R.Sədirxanova, dos. A.F.Aşumova
Redaksiyaya daxil olub: 21.01.2022